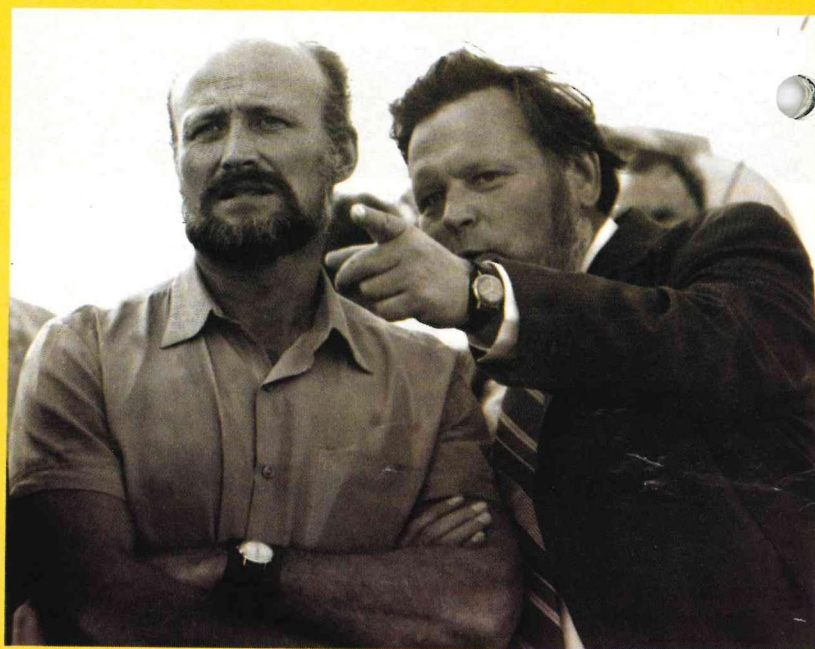


Zem apgāztā mēness

8. augustā pulksten 21.20 LTV 1. programma Latvijas televīzijas 50. dzimšanas dienas pasākumu ietvaros ar "Latvijas Avīzes" atbalstu demonstrēs Rīgas kinostudijas 1977. gada filmu "ZEM APGĀZTĀ MĒNESS". Režisors Ēriks Lācis, scenārija autori Ēriks Lācis un Vladimirs Kaijaks, operators Dāvis Sīmanis, mākslinieks Daiļis Rožlapa, komponists Raimonds Pauls. Lomās Gunārs Cilinskis, Romualds Ancāns, Ārijs Geikins, Ivars Kalniņš, Uldis Vazdiks, Olga Dreģe. Filmas veidotāji atceras brīnišķīgo piedzīvojumu.



Režisors Ēriks Lācis (no kreisās) un rakstnieks Vladimirs Kaijaks saskaņo scenāriju ar dzīvi.

Pēc filmas "Dāvana vientūļai sievietei" režisors Ēriks Lācis 1974. gadā *uzmunsturējies* uz zvejnieku kolhoza "Brīvais vilnis" kuģa S-23 par matrozi un devies okeānā, lai smalki izpētītu savas nākamās filmas iecerī. Ausīs griezusies jūrnieku frāze: "Nu jā, kas jau nav okeānā bijis, tas neko nevar saprast..." Nu tad būs tur un sapratīs, nolēmis Ēriks Lācis. Okeānā viņš vērojis komandas biedrus, kuri pusgadu atrodas prom no ģimenēm, un domājis par uzticību – kāda loma šīm jūtām ir zvejnieku un jūrnieku dzīvē. Kas ir šīs sievietes, kuras dzīvo ar it kā esošiem, bet tomēr neesošiem vīriem. Un kas tie par esošiem vīriem, kuri cīnās par ideālu ģimeni, kad vienīgā saikne ar sievu un bērniem ir Morzes signāli. Kāds zvejnieks stāstījis, ka no 32 laulības gadiem kopā ar sievu reāli pavadījis tikai piecus. Okeānā tolaik iegādījies tukšais laiks un režisors paguvus uzrakstīt scenārija aizmetni filmai "Zem apgāztā mēness". Atgriezies kinostudijā un 1975. gadā uzņēmis divsēriju filmu "Liktenim spītējot" (pēc Ilzes Indrānes romāna "Udensnesējs"). Un tad beidzot pienākusi kārtā sen lolotajai filmai par tālbraucējiem zvejniekiem.

To laik, šūpojoties okeāna viļņos,

Ērikam Lācim, šķiet, nevarēja ienākt prātā, ka uz sauszemes – Rīgas kinostudijā – viņš piedzīvos vēl krietnāku vētru. Grūti pateikt, kas 1976. gada 12. martā bija nokaitinājis režisoru Aleksandru Leimani, bet Mākslas padomes sēdē, apspriežot Ērika Lāča režisora scenāriju filmai "Zem apgāztā mēness", viņš sāk duelēties ar kinostudijas direktoru:

A. Leimanis: "Kas to mēnesi apgāza? Un kas to dabūs atpakaļ?"

H. Lepeško: "Uz šo jautājumu var atbildēt katrs, kas bijis otrpus ekvatora."

A. Leimanis: "Bet ko slēpj šis nosaukums? Nesaprotu."

H. Lepeško: "Oskara balvu ieguva filma "Vīrietis, kas lidoja augstāk par dzeguzi"... (Brīvs tulkojums Miloša Formana 1975. gada filmam "Kāds pārlaidās pār dzeguzes līgzdu")."

A. Leimanis: "Vai skatītāji būs?"

H. Lepeško: "Negribētos runāt par skatītāju jautājumu, kamēr filma nav gatava. Pie tam visi zinām, ka skatītāji neapmeklē pat labas filmas. Varbūt labāk runāsim par režisora scenārija kvalitāti?"

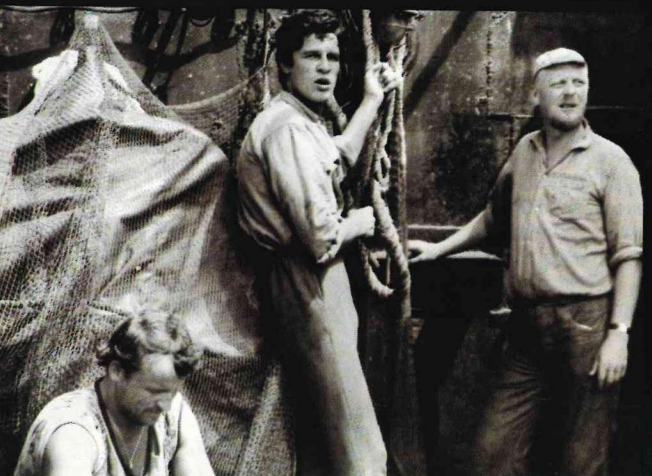
Aleksandrs Leimanis nerimstas: "Darbs gaužām neinteresants, varbūt no 90 lapām kādā 80. sākas..." Taču trīs citi režisori viņu pārtrauc.

Ada Neretniece aizrāda, ka mākslas padomes sēdēs tā nevar runāt, – priekšlikumi jāizsaka labvēlīgā tonī. Aloizs Brenčs piebalso: "Tā, biedri Leimani, nevar runāt." Dzidra Ritenberga ir vienispriests ar kolēģiem un uzskata, ka režisora scenāriju var apspriest vienīgi no tā viedokļa, vai autoram izdevies pateikt to, ko viņš ir gribējis, vai ne.

Nikolajs Zolotonoss, komponists un ilggadējs kinostudijas mūzikas redaktors, pārtver iniciatīvu un teic, ka biedram Leimanim neviens nevar atņemt tiesības runāt to, ko domā. Un pats viņš domā vēl spēcīgāk: "Pirmo reizi savā praksē es iemīgu, lasot scenāriju. Neņemiet ļaunā, bet 2/3 scenārija nav interesantas un kā lai es to nepasaku?"

A. Brenčs: "Labi zinām no kino vēstures, ka labas filmas ir filmētas arī bez scenārija. Jāiziet no tā, ko režisors pats var organizēt un kas izriet no apstākļiem uz vietas. Jāņem situācijas, ko dod dzīve, nevis tās, kas sacerētas pie rakstāmgalda."

Pēc apspriedes direktors Henrihs Lepeško rezumē, ka labāk tomēr savstarpēji izvīloties apspriežu telpā, nevis kuluāros, un režisora scenāriju pieņem. Toties kuluāros gan kinostudijas vadība, gan





Operators Dāvis Sīmanis (no labās) un režisors Ēriks Lācis okeāna plašumos.

redkolēģijas locekļi Ērikam Lācim silti ieteikuši ņemt talkā kādu rakstnieku. Bijis jau pazīstams ar rakstnieku Vladimīru Kaijaku, kurš, Lāča vārdiem runājot, bijis "foršs avantūrists labā nozīmē". Aicināts doties līdz okeānā, rakstnieks acumirkli piekritis.

Vladimīrs Kaijaks: – Ēriks Lācis man teica: tev jābrauc līdz un jāpalīdz. Nevarot paņemt līdz okeānā tik daudz aktieru, cik gribētos, tāpēc daļa lomu būšot jāspēlē kuģa komandas locekļiem. Okeānā esot cita dzīve, vajadzēšot kaut ko mainīt scenārijā un sacerēt jaunus dialogus. Es, protams, biju ar mieru. Tāda izdevība – redzēt okeānu!

Apstiprināts filmēšanas grupas sastāvs un sācies kinostudijas praksē līdz tam nebijis notikums – divas mēnešus ilga kinoekspedīcija uz tālo jūru. Divas nedēļas bijis jābrauc, lai tikai sasniegtu zvejas rajonu. Iedomājieties, divas nedēļas visapkārt tikai jūra, jūra vien... Operators Dāvis Sīmanis atceras, ka viņus pavadījuši delfīni, peldējuši kuģim pa priekšu, ik pa brīdim izlecot no ūdens. Beidzot nonākuši vietā, kur viss ir savādi – gan mēness ar ragiem uz leju, gan jūra citā krāsā, gan gaismas. Uz smadzenēm spiedusi apziņa – okeāns ir liels, nav nekāda Baltijas jūra. Kad jautāju aktierim Uldim Vazdikam par jūrā braukšanu, viņš aizrāda, ka brauc ar ratiem, bet jūrā iet. Zvejas rajonā aktieriem sākusies iepazīšanās katram ar savu darbu un īstajiem zvejniekiem.

Uldis Vazdiks: – Režisors Ēriks Lācis pa ceļam stāstīja, kādi jūras vilki mūs gaida. Zvejnieki savukārt bija iedomājušies, ka atbrauks nezin kādi intelektuāļi. Savi puikas vien bijām – ī šnabi iedzērām, i strādājām, patiesībā gan vairāk maisījāmies viņiem pa kājām.

Okeānā, protams, ir cita pasaule, citi likumi. Varēja just jūrnieku vienotību, pleca sajūtu. Uz filmēšanas beigām sapratu arī viņu teicienu: ka jūrā velk uz mājām un otrādi. Ka mīlas kreņķu dēļ jāmetas pār bortu (kā filmā dara Ivara Kalniņa varonis), nu nezinu, var jau atrast arī citas labākas vietas – Vanšu tiltu, Eifeļa torni. Un, ka būtu neizturami bez sievietes, tā arī nav. Tiesa, mēs jau bijām prom tikai divus mēnešus, jūrnieki iet jūrā uz pusgadu, cits vēl paliek uz otru pusgadu.

Okeānā atklājusies daža laba problēma. Trīm filmēšanas grupas locekļiem piemētusies jūras slimība – tā nav saistīta ar cilvēka fizisko vai morālo spēku, tā vienkārši gadās. Apgaismotājs ar pirmo kuģi aizsūtīts atpakaļ uz kinostudiju. Skaņu vīru nav bijis iespējams nomainīt, viņš dabūjis mocīties visu filmēšanas laiku. Bet kapteiņa lomas tēlotājam Gu-

nāram Cilinskim dzīvošana sarūpēta uz bāzes kuģa, kas mazāk šūpojas, un tikai kārtējās epizodes laikā viņš nogādāts atpakaļ uz zvejas kuģa. Dāvis Sīmanis pastāstīja, ka reiz bijusi kādas piecas balles stipra vētra un tad tas mazais kuģītis uzšūpots līdz bāzes kuģa bortam, kritis atpakaļ un tā visu laiku. Filmēšanai bijusi īpaša uzrikte – doks. Dažreiz filmējis stūres mājā caur logu. Īstajiem zvejniekiem iedalītās lomas ne vienmēr viņus apmierinājušas. Vladimīrs Kaijaks dzīvē bija noskatījies, ka dažs labs tālbraucējs brīvajos brīžos ada. Tāpēc arī šāda epizode scenārijā bija paredzēta. Kad Ēriks Lācis lūdzis kuģa radistu, vai viņš nevarētu paadīt, radists negribējis ne dzirdēt un atteicies no lomas. Tad Lācis teicis Kaijakam: tu tā esi uzrakstījis, tad pats arī nospēlē! Nav pratis adīt ne toreiz un nemākot vēl aizvien, taču uz kuģa esošās kinostudijas dāmas aizsākušas adījumu un ierādījušas Kaijakam, kā jātur adāmadatas. Tā rakstnieka Vladimīra Kaijaka darbu kontā ir arī radista – adītāja loma. Radists nav bijis vienīgais, kurš nav pakļāvis scenārijam. Zvejas vīri bieži vai nu nav gribējuši spēlēt, kā autoriem iecerēts, vai arī lomas teksts nav šķitis pietiekami labs. Tad bijuši jāsacer citi dialogi. Brīvajos brīžos Vladimīrs Kaijaks kopā ar Gunāru Cilinski sacerējuši scenāriju filmai "Bailes", ko režisors Cilinskis gan uzņēma tikai 1986. gadā. Filmas mākslinieks Dailis Rožlapa redzētā iespaidā sācis gleznot jūru, ko līdz tam nebija darījis. Klīst nostāsti, ka atrašanās okeānā sašūpojusi (tikai sašūpojusi) arī daža grupas dalībnieka privāto dzīvi. Bet kopumā aktieri un filmētāji filmēšanu atceras kā jauku piedzīvojumu.

Romualds Ancāns: – Man loma bija neliela, bet tas brauciens! Katru dienu zivis ēdām un no zivju smakas nevarēja nekur glābties. Paši zvejojām tunzivis, reiz noķērām pat nelielu gaišzilo haizivi. Lidojošās zivis lidoja pār kuģi. Skaisti saulrietī, oranžs saules celiņš līdz pat kuģim. Ivars Kalniņš aizrautīgi fotografēja. Divus mēnešus nošūpojāmies kā tādi vaļi.

Ekspedīcijas rezultāts bija labs. Divos mēnešos uzfilmēti 75% filmas. Arī ekonomiskie rādītāji (kam tolaik pievērsa lielu uzmanību) bija teicami. Kinomuzejā filmas dokumentos redzamas bildes – priecīgs studijas direktors Henrihs Lepeško pasniedz godarakstus vēl priecīgākiem filmēšanas grupas dalībniekiem. Un tālāk viss kā pa sviestu. Gandrīz. 1976. gada 13. decembrī mākslas padomes locekļi skata filmu uz divām lentēm. Kinozinātniece Valentīna Freimane slāvē filmas veidotājus, ka radies vīrišķīgs un

Skatāties latviešu filmas

skaists jūras tēls, ka prasmīgi izraudzīti aktieri un viņi labi iekļāvušies kuģa dzīvē. Un tad turpina ar negaidītu paziņojumu.

V. Freimane: "Varbūt nav labi, ka to saku, bet "uzkrita" viena lieta, proti, viss dramatisms ceļas no tā, ka sievietes ir stulbas (šādā brīdī paziņo par bērna nāvi; atrod citu vīrieti). Šīs sievietes nav labi audzinātas. Ja šos momentus noņemtu, tad nekāda dramatisma filmā nebūtu. Bet cerēsim, ka skatītājs līdz tam neaizdomāsies..."

Režisors Aleksandrs Leimanis, kurš bija tik īgns filmas scenārija pieņemšanā, priedājas par kolēģu veiksmi.

A. Leimanis: "Režisora scenārijs man ļoti nepatika, ko teicu arī mākslas padomei. Tagad jāsaka – labi, ka Lācis kļuva par dramaturgu uzņemšanas laikā. Ja tā nenotiktu, tad filmas nebūtu. Režisoram kļūstot par dramaturgu, darba procesā tika meklētas lietas, kas darbu padarīja pavisam citādu. Radās patiesi raksturi. Lai gan tiem nav attīstības, tomēr tēli tverti dziļi un izjusti. Pat mazākā lomiņa ir tipiska un interesanta. Filma ir interesanta no sākuma līdz beigām. No visiem darbiem, ko Lācis uzņēmis, patiesākā un dziļākā ir šī filma. Par atsevišķām detaļām var diskutēt, bet filma no tām sliktāka nekļūst. Piemēram, sievietes man nepavisam nelikās dullas..."

Kā vienmēr, vērtējot kādu filmu, netrūkst arī kritisku piezīmju.

O. Kublanovs: "Leimanis teica, ka režisors kļuvis par dramaturgu, bet man liekas, ka tieši dramaturģijas filmā trūkst. Būtu labi, ja tā atmosfēra, ko jūtam, nāktu no cilvēkiem, no sižeta."

I. Krenbergs: "Jāsaka paldies komponistam par mūziku, kas dod dramaturģijas vietā vajadzīgo līmeni."

H. Lepeško: "Jāsaka liels paldies grupai – gan tiem, kas bija jūrā, gan tiem, kas tur nebija. Par scenāriju var strīdēties, bet filma nav iznākusi sliktā, par ko grupai paldies. Arī ekonomiski grupa darbu labi veica."

Aina Matīsa saka paldies, ka filmā lomās aicināti arī divi kaskadieri. Un izsaka cerību, ka šai labajai ierosmei sekos arī citi kinostudijas režisori. Kaskadieris Jānis Uldis Veispals, tagad Latvijas Mūzikas akadēmijas sporta katedras vadītājs, filmā spēlēja Jura (Ivars Kalniņš) līgavas (Ilga Tomase) mīloto vīrieti – Jura traģēdijas iemeslu. Jānis Uldis Veispals joko, ka, izņemot līgavas nešanu, nekādi citi kaskadieru triki šajā filmā nav bijuši jāveic. Arī savu skaisto sievu aktrisi Anitu Grūbi, kura filmā redzama kāzu epizodē, viņš nolūkojis jau agrāk.

Ilze Vītola, Kinomuzeja foto

LIELĀ SEZONAS IZPĀRDOŠANA

LĪDZ

75%

Visos T-Market veikalos

Akcijas laiks 06.07.-27.09.2004.

T MARKET